

Stručni rad

TRENING SOCIJALNIH VJEŠTINA U SLUČAJU UČENIKA S DEFICITIMA U POJEDINIM PODRUČJIMA UČENJA TE POREMEĆAJEM PAŽNJE I HIPERAKTIVNOSTI

Barbara Vindiš Bratušek
OŠ dr. Ljudevita Pivka, Ptuj

Sažetak

U članku se usredotočujemo na područje socijalnih vještina te tako detaljnije opisujemo poteškoće djece s deficitima u pojedinim područjima učenja u kombinaciji s poremećajem pažnje i hiperaktivnosti u području socijalnih vještina, koji dovode do poteškoća u području socijalne uključenosti i socijalnog funkcioniranja općenito. U ovom članku rasvjetljavamo poteškoće učenika s posebnim potrebama kod kojih postoji složena dijagnostika deficita u pojedinim područjima učenja i poremećaja pažnje s hiperaktivnošću u području socijalne uključenosti, koji se odražavaju i na razini emocionalnog funkcioniranja. Svrha teorijskog okvira nije samo prikaz učeničkih poteškoća i obilježja deficita, već i ocrtavanje bitnih činitelja koji poticajno/inhibirajuće djeluju na funkcioniranje djece s takvim deficitima te prikaz mogućih strategija i metoda pomoći.

Ključne riječi: deficiti u pojedinim područjima učenja, poremećaj pažnje i hiperaktivnosti, poteškoće u socijalnom funkcioniranju, trening socijalnih vještina

1. UVOD

Iz različitih međunarodnih definicija specifičnih poteškoća u učenju može se u svakom pojedinom slučaju razabrati da se u osnovi radi o neurološkim poremećajima, s određenim utjecajem na razvoj i ispoljavanje verbalnih i/ili neverbalnih vještina ili nedostatka istih. One su potpuno specifične za svakog pojedinca te se stoga različito manifestiraju. One utječu ne samo na školsku i radnu produktivnost i uspjeh, već i na sliku pojedinca o sebi, socijalizaciju i općenito na sva područja života [1]. Neki posebno ističu utjecaj specifičnih poteškoća u učenju na socioemocionalno područje – Američki nacionalni odbor za specifične poteškoće u učenju tako ukazuje na značajnu povezanost specifičnih poteškoća u učenju i poteškoće na području samokontrole ponašanja, socijalne percepcije i svakodnevnih socijalnih interakcija [1].

Slovenski autori Magajna, Kavkler i Košir [3] nude nam sličnu definiciju kao i autori iz inozemstva, a naše područje, koje definiramo u ovom članku – socijalno i emocionalno, definiramo kao područje u kojem su evidentni zaostaci ili deficiti (konkretno, područje komunikacije, socijalnih vještina i emocionalnog sazrijevanja). No, upozoravaju da emocionalni poremećaji i poremećaji ponašanja nisu prvenstveno uvjetovani specifičnim poteškoćama u učenju.

2. TEORIJSKI DIO

Prve godine školovanja za djecu su presudne te uglavnom iskustva koja steknu u prvim godinama školovanja nose sa sobom u život – prije svega, u školskim situacijama, ali naravno, osobito u svakodnevnim situacijama. Neuspjeh u prvim iskustvima obilježi pojedinca, dijete gubi motivaciju, što onemogućuje mobilizaciju energije za daljnje ustrajanje. S negativnim porukama i povratnim informacijama – koliko god se trudili, dolazi nisko samopoštovanje i osjećaj bespomoćnosti. Dijete može u neprimjerenom ponašanju početi tražiti priliku za sebe [4].

O emocionalnom i socijalnom razvoju ne možemo govoriti odvojeno, što uvelike potvrđuje slučaj učenika s posebnim potrebama koji imaju deficite u pojedinim područjima učenja u kombinaciji s drugim dijagnosticiranim posebnim potrebama. Za učenike s deficitima u pojedinim područjima učenja koji imaju pridružen poremećaj pažnje i hiperaktivnosti, često je karakteristično da ne rješavaju uspješno „probleme“ svoje životne dobi. Potonje se očituje u raznim oblicima neprihvatljivog ponašanja, koji učenike s takvim deficitima samo udaljavaju od svojih vršnjaka, no samo se tako mogu afirmirati na svoj način. Učenici s ovom vrstom dijagnoze često prema van pokazuju različite emocije, osobito one neugodne konotacije – ljutnju, tugu, čak i sram. Valja spomenuti i činjenicu da su devijacije u ponašanju kod djece sa specifičnim poteškoćama u učenju posebno izražene ako uz njih postoji poremećaj pažnje i hiperaktivnosti. U tom slučaju postoji još veća osjetljivost na razne vanjske i unutarnje podražaje koji mogu potaknuti neprimjerenom ponašanju. Pritisci okoline i brojne reakcije odbijanja i kažnjavanja uzrok su razvoja dodatnih emocionalnih i socijalnih poteškoća [4].

Naš školski sustav često se još uvijek temelji na „zamišljenom prosječnom djetetu“, djetetu po mjeri škole. Nemirna djeca, djeca s poremećajima čitanja i pisanja, djeca s emocionalnim poremećajima i poremećajima u ponašanju, djeca iz drugih jezičnih sredina

itd., brzo su obilježena. Događaji u životima ove djece odvijaju se relativno brzo sljedećim redoslijedom:

- Specifičnost djeteta, posebnost, deficit,
- osobina koja nije u skladu sa »školskim normama«,
- za školu neprikladna/nepoželjna/uznemirujuća karakteristika,
- poremećaj (neuspjeh, neprimjereno ponašanje),
- psihosocijalne poteškoće koje mogu prerasti u poremećaje (Mikuš Kos, 2014., str. 7.).

Sve gore navedeno zahtijeva promjene. To počinje od stavova važnih odraslih osoba koje svakodnevno dolaze u izravan kontakt s djetetom, odnosno roditelja, učitelja i drugih stručnjaka. Posebno potonji snose veliku socijalnu odgovornost, osposobljavajući dijete za život, osnažujući ga, bez obzira na njegove poteškoće. Osobito je kod djece s težim oblicima specifičnih poteškoća u učenju potrebno obratiti pozornost na pronalaženje i isticanje jakih područja. Ona su na prvom mjestu, osobito prije svega zbog moguće nadoknade deficita, a još je važnije da su jaka područja vrlo učinkovit zaštitni faktor za dijete. Ova djeca, kao i druga, moraju imati priliku doživjeti uspjeh [2].

2.1 Konkretna poteškoća učenika s dijagnosticiranim deficitima u pojedinim područjima učenja, poremećajem pažnje i hiperaktivnosti u socijalnim situacijama iz prakse

Učenici s poteškoćama u pojedinim područjima učenja (prvenstveno čitanje i pisanje) u kombinaciji s poremećajem pažnje i hiperaktivnosti često pokazuju specifično ponašanje. Imaju poteškoće u tome kako prići vršnjacima, započeti razgovor s njima, nešto ih zamoliti. Prema vršnjacima su suzdržani, najčešće im ne prilaze. S druge strane, djeca s ovom vrstom dijagnoze koja uspostavljaju kontakte s vršnjacima mogu pokazivati ponašanje koje nije u skladu s njihovom kronološkom dobi, zbog čega su često ismijavana od strane vršnjaka. U socijalnim situacijama poteškoće se očituju u uključivanju u igru drugih – često su promatrači određenih aktivnosti. Poteškoće su prisutne i na polju socijalne komunikacije, kao npr., kako nekoga pitati hoće li se igrati s njim.

2.1.1 Loše razumijevanje moralnih načela: što je ispravno, što nije u redu, kako se ponašamo u društvu.

Često pristupaju vršnjacima i učiteljima na neprimjeren način. U odnosu na učitelje, mogu imati poteškoća čekajući da učitelj završi s objašnjenjem. Tako prekidaju učitelja dok govori, nestrpljivi su, nemirno se miču na stolici. Često se događa da neprimjereno žele prekinuti razgovor dviju odraslih osoba. Često ometaju tijek sata i aktivnosti neprimjerenim komentarima i ponašanjem: glasnim smijanjem tijekom sata bez razloga, neprimjerenim izražavanjem, što opet često dovodi do ismijavanja od strane vršnjaka. Potonje ukazuje na veliku potrebu za učenjem primjerenih pravila ponašanja tijekom nastave i u odnosu s učiteljima i drugim odraslim osobama.

2.1.2. Nisko samopoštovanje, doživljavanje negativnih emocija

Učenici s deficitima u pojedinim područjima učenja u kombinaciji s nedostatkom pažnje i poremećajem hiperaktivnosti imaju poteškoće s izvođenjem onoga što se od njih očekuje u školskim situacijama kada su izloženi (recitiranje pjesama, igranje uloga i sl.). Tada često doživljavaju tjeskobu i ne čine ono što se od njih traži. To se također odražava u niskom

samopoštovanju te nemaju povjerenja u svoje sposobnosti. Prilikom pripreme za određenu aktivnost potrebno im je više pozitivnih poticaja (pohvala, motivacija) za početak navedenih aktivnosti. To se očituje u pojedinačnim aktivnostima u svim sadržajima učenja, jer kada se suoče s preprekom ili neuspjehom, vrlo brzo odustaju i trebaju više poticaja od strane učitelja da nastave s aktivnošću, zadatkom. Poteškoće su prisutne i u skupinskom radu kada su izloženi pred razredom, što je već spomenuto.

2.1.3. Loša kontrola emocionalnih reakcija

U situacijama koje nisu u skladu s njihovim željama i očekivanjima, djeca s deficitima u pojedinim područjima učenja u kombinaciji s poremećajem pažnje i hiperaktivnosti pokazuju lošu kontrolu emocionalnih reakcija. Potonje se iskazuje kroz povremeni nemir i impulzivnost. To je često vidljivo u odnosu s vršnjacima u igri, stoga ih vršnjaci/suučenicima ne žele uključiti u svoju igru. Često dolazi do svađe kada se radi o dogovaranju pravila aktivnosti/igara sa suučenicima.

2.1.4. Socijalna interakcija, rad u paru/skupini

U skupini, djeca s ovom vrstom dijagnoze često pokazuju nemir koji se može manifestirati u obliku trčanja po razredu, kretanja, razgovora, smijanja i sl. U skupini imaju poteškoće s uspostavljanjem kontakta s vršnjacima – teško se uključuju u njihovu igru, nemaju primjeren način da pozovu nekoga na igru, često gledaju druge kako se igraju ili se igraju sami. Kada rade u razredu, trebaju im smjernice o socijalnim pravilima/vještinama pri skupinskom radu. Imaju poteškoće u radu u skupini, a to je da slušaju kad drugi govore i ne prekidaju ih odnosno da poštuju redosljed tko je na redu nešto reći/učiniti. Također mogu imati poteškoće s prijedlogom promjene aktivnosti. U druženju s vršnjacima žele da se poštuju njihova pravila i teško prihvaćaju želje drugih. Posljedično, to može utjecati na odbacivanje od strane vršnjaka. Zbog toga su takva djeca nepopularna u skupini, u vođenim aktivnostima sudjeluju samo kad ih se potakne, a i tada im je potreban dodatni poticaj i vodstvo odrasle osobe. U situacijama kada su djeca prepuštena samoinicijativnoj igri, druženju, neusmjerenim aktivnostima, često su u ulozi promatrača

2.2 Pomoć učenicima

Unatoč poteškoćama, učenici s ovom vrstom dijagnoze svjesni su svoje nepopularnosti u razredu. Često se osjećaju usamljeno, vršnjaci im manje pomažu. Ta negativna socijalna iskustva prenose u kasnije razvojno razdoblje. Učenje socijalnih vještina ili trening socijalnih vještina potreban je za poboljšanje odnosa s vršnjacima i klime u razredu.

Trening socijalnih vještina vrlo je prikladna strategija jer se temelji na učenju učenika – kako zamijeniti neprihvatljive oblike ponašanja učinkovitijim i prosocijalnijim obrascima ponašanja. Strategija je prikladna i zbog fleksibilnog sadržaja, koji ovisi o tome tko su polaznici treninga i koji su ciljevi koje želimo postići. Cilj je prvenstveno postupno uključivanje učenika među svoje vršnjake i ublažiti neprihvatljiva ponašanja koja mu stvaraju poteškoće u uključivanju ili ga naučiti primjerenim oblicima ponašanja. Uspješnim treningom učenici mogu steći osjećaj prihvaćenosti, pripadnosti i povezanosti sa skupinom, a ujedno doživjeti veći uspjeh kroz pozitivna iskustva i izgraditi pozitivniju sliku o sebi. Aktivnosti moraju biti planirane i pripremljene unaprijed. Potrebno je da budu usklađene s karakteristikama učenika u razredu i ostalim potrebama skupine. Koristimo različite načine učenja koje ugrađujemo u metode i tehnike, a to su poučavanje,

demonstracija, igranje uloga, povratne informacije. Deficite koje učenik ima na području socijalnih vještina potrebno je precizno definirati prije socijalnog treninga jer samo tako možemo učinkovito zacrtati sadržaj i aktivnosti treninga. U slučaju dijagnoze deficita u pojedinim područjima učenja u kombinaciji s poremećajem pažnje i hiperaktivnosti, deficiti su često povezani s komunikacijskim vještinama (učenici ne znaju kako započeti razgovor, kako se uključiti u igru, kako pozvati nekoga na druženje), s nerazumijevanjem moralnih načela (kako se primjereno ponašati u društvu, što je prihvatljivo, a što nije), područjima ponašanja ili reagiranja na određene događaje (neprimjerene emocionalne reakcije), niskim samopoštovanjem. Važno je sustavno planirati trening i tijekom cijelog procesa učenicima davati povratne informacije. Kroz povratne informacije učenici uče prepoznavati i pratiti vlastito ponašanje. Povratne informacije mogu biti popraćene i nagradama za koje znamo da će dodatno motivirati učenike u učenju socijalnih vještina. Pri treningu socijalnih vještina s učenikom koji ima gore opisane deficite bitno je potaknuti cijelu skupinu da prihvati takvog učenika. Prilikom formiranja skupina za aktivnosti TSV-a (treninga socijalnih vještina), nije potrebno započeti s cijelim razredom odmah. Prvo se učenik može uključiti u rad u paru, a kasnije se mogu uključiti i ostali učenici. Kada započnemo rad s razredom, potrebno je poticati cijeli razred na toleranciju i prihvaćanje različitosti. Moramo biti svjesni da je potrebno prilagoditi svoja očekivanja, jer određeni obrasci ponašanja kod učenika imaju funkcionalnu vrijednost i vrlo ih je teško promijeniti. Osnovne vještine učenja koje se mogu razviti kroz trening socijalnih vještina za učenike s deficitima u pojedinim područjima učenja i pažnje te poremećajima hiperaktivnosti uključuju:

- komunikacijske vještine (traženje pomoći na prikladan/nenametljiv način, isprika za nedolično ponašanje, započinjanje razgovora sa suučenicom),
- socijalne vještine (uključivanje u razgovor ili igru, uvažavanje želja i potreba drugih učenika i izražavanje vlastitih na primjeren način),
- samoregulacija (osjetiti kada te nešto ljuti, biti u stanju smiriti se kada si frustriran, komunicirati nedaću na prihvatljiv način, a ne izljevom bijesa)
- osnovne vještine i strategije učenja (strategije za početak samostalnog rada, izrada učinkovitih bilješki)

Razne aktivnosti za učenika u sklopu treninga socijalnih vještina (u početku individualno ili u paru, kasnije u maloj skupini, na kraju s cijelim razredom):

- Razgovor o osjećajima koje dijete doživljava u slučaju neuspjeha, odbačenosti, usamljenosti (može različitim slikovnim materijalom prikazati kako se osjeća, tablicama na kojima su iscrtani izrazi lica);
- Razne vježbe ili sredstva koja mu pomažu u slučaju neočekivanih ili drugih poteškoća (stiskanje loptice, kinetički pijesak, kojima mu se odvraća pažnja da ne smeta učitelju i učenicima, tiho i sporo brojanje do deset, dizanje ruke);
- Pomagala kao što su semafor, „jedan, dva, tri“, vizualni materijal, pomoću kojeg učeniku u realnom vremenu dajemo povratnu informaciju ponaša li se primjereno ili ne;
- Razgovor o tome kako se primjereno ponašati (kako se ponašati, kako pristupiti vršnjaku i obraćati mu se), razgovor potkrijepiti slikovnim materijalom (što je dobro, a što nije), zajedno s učenikom/učenicima analizirati različite situacije koje se događaju u školi, igranje uloga iz konkretnih situacija, pri čemu se također

mogu koristiti i lutke. U svim tim aktivnostima razgovor se može usmjeriti i na emocionalni aspekt na kraju, »Kako si se osjećao? Što misliš, kako se osjećao tvoj suučenic?«, čitajući različite knjige na temu emocija, sam učitelj može odigrati kratku igru uloga neprimjerenog i primjerenog ponašanja, nakon čega slijedi rasprava.;

- Uključite ga i ohrabrite u aktivnostima u kojima su vidljive učenikove jake strane, gradeći tako njegovo samopouzdanje. Također ga je potrebno uključiti u one aktivnosti koje učenik voli jer će samim time biti više motiviran za njih;
- Vježbe nastupa (predstavi se tko si, gdje živiš i što voliš, naknadno se dodaje sve više informacija). Odaberemo temu koja se učeniku sviđa i zamolimo ga da nam kaže nešto o temi (može započeti jednom rečenicom, potičemo ga da svaki put kaže više).

3. ZAKLJUČAK

Dijagnoza deficita u pojedinim područjima učenja kod poremećaja pažnje i hiperaktivnosti prilično je složen slučaj. Stoga je kod potonjeg za optimalan razvoj, pomoć i podršku neophodna dobra timska suradnja stručnjaka, a važnu ulogu u takvoj situaciji ima i partnerski odnos s roditeljima. Takvi učenici često nisu prihvaćeni u skupini, što se odražava na njihovu socioemocionalnu stranu. Svoju ranjivost i, s druge strane, veliku želju za prihvaćanjem odražavaju na neprimjerene načine koji samo produbljuju poteškoće. Trening socijalnih vještina svakako je prikladna strategija za socijalno uključivanje na duge staze, no u isto vrijeme potrebno je koristiti strategije koje djeluju kratkoročno, ali ipak mogu poduprijeti učenike i pomoći im u ostvarivanju njihovog glavnog cilja – integracije u zajednicu suučenika koji prihvaćaju učenike s takvim deficitima sa svim svojim posebnostima. Pri odabiru odgovarajuće metode pomoći holistički je pogled prijeko potreban. Potrebno je dublje zaći u poteškoće koje su specifična posljedica dječjih poremećaja i deficita, što zahtijeva individualnije metode rada. Pritom uvijek treba voditi računa o najvećoj dobrobiti svih uključenih, ne samo djeteta s poteškoćama, već i skupina djece u kojima se poteškoće javljaju. Trening socijalnih vještina nudi holističkiji pristup pomoći, način rješavanja problema, koji svakako ide ruku pod ruku s individualno određenim strategijama prevladavanja i nadoknađivanja deficita.

4. LITERATURA

- [1.] Elksnin, L. in Elksnin, N. (2004). *The social-emotional side of learning disabilities. Learning disability quarterly*, 27 (1), 3-8.
file:///C:/Users/Asus/Downloads/Learning%20Disab%20Qua_Soc-emoc1.pdf
- [2.] Košak, A. (2010). Čustveno in socialno funkcioniranje otrok z učnimi težavami. V Košak Babuder, M., Kavkler, M., Magajna, L., Pulec Lah, S., Stančič, Z. in Clement Morrison, A. (ur.), *Tretja mednarodna konferenca o specifičnih učnih težavah v Sloveniji: Specifične učne težave v vseh obdobjih*. (str. 214-218). Ljubljana: Društvo Bravo.
- [3.] Košir, K. (2013). *Socialni odnosi v šoli*. Maribor: Subkulturni azil, zavod za umetniško produkcijo in založništvo.
- [4.] Mikuš Kos, A. (2014). Psihosocialne spremljave specifičnih učnih težav. *Društvo Bravo*. <https://drive.google.com/file/d/OB7MnkoJaLpDib2tGVHh0YnhRb3c/view>